ROMA HUKUKUNDA 'PECULIUM' MÜESSESESİ

Doç. Dr. Özcan KARADENİZ

Peculium, kelime olarak '*pusilla pecunia sive patrimonium pusillum* = küçük, az miktarda para veya küçük mamelek'[1] anlamını taşır. Pecunia'nın ise 'pecus = küçük baş hayvan' kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir.[2] Paranın bilinmediği ilk zamanlarda alışveriş hayatında bedel birimi olarak kullanılan *pecus*, sonraları aynı fonksiyonu ifa eden basılmış parayı ifade için *pecunia* şeklinde kullanılmağa başlandı.[3] Kaynaklarda *peculium*'un sadece 'mamelek' anlamında kullanıldığına da rastlıyoruz.[4] *Peculium* kelimesinin 'küçük mamelek' anlamına dayanılarak, önceleri aile evlâdı[5] veya kölenin fiilen kullandığı şahsî eşyayı ifade ettiği de öne sürülmüştür.[6]

Ancak, zamanla bir takım hukukî ve ekonomik nedenlerden ötürü *peculium* hukukî bir kavram olarak yeni bir anlam kazanmıştır. Bu anlamda *peculium*, aile babasının veya efendinin aile evlâdına veya kölesine, bağımsız olarak yönetmek ve işletmek üzere verdiği mameleki ifade eder.[7]

---

(1) Ulp. D. 15.1.5.3 ayr. bk. Realencyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft (R. E.), XIX_1 1937 sh. 14: DI MARZO, S. (çev. Z. UMUR): Roma Hukuku, İstanbul 1959 sh. 169

(2) Varro: De re rustica, 1, 2, 17; 1, 17, 5/7; Plaut.: Asin. 540 vd.; KASER, M.: Das Römische Privatrecht, c. I, München 1955 sh. 55; Idem: Römisches Privatrecht, München und Berlin 1960 sh. 63

(3) R. E. XIX_1, 1937 sh. 13

(4) Horat.: Ars poet. 330; Plut.: Publ. 11; Corpus Inscriptionun Latinarum (C.I.L.), XII, 1005

(5) 'Aile evlâdı' deyimi **'filius familias'**, yani ailenin erkek evlâtları anlamında kullanılmaktadır. Ailenin kız evlâtları **(filia familias)** ve, hukuki statüleri bunlara eş kılınmış olan **manus** tesisi ile aileye giren kadınların **(uxor in manu)** hak ve fiil ehliyeti bakımından durumları daha kısıtlı ve farklı idi. Gaius: Ins. 3,104; JÖRS, P. - KUNKEL, W.: Römisches Privatrecht, Berlin 1935 sh. 265

(6) Cel. D. 32,79,1

(7) AYİTER, K.: Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku, Ankara 1963, sh. 58

Peculium müessesesi, Roma Hukuku'nda *patria potestas* (= baba hâkimiyeti)'a dayanan, hukukî ve ekonomik bir bütün olan ailenin ekonomik ve dolayısıyla hukukî yönden parçalanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bakımdan, *peculium*'u bir hukukî müessese olarak incelemeğe geçmeden önce Roma ailesinin hukukî yapısını kısaca gözden geçirmek gerekir.

Eski Roma'da aile, babanın mutlak hâkimiyetine dayanmaktaydı. Aile babası bu mutlak hâkimiyet yetkisini, Roma Hukuku'na göre sadece aile babalarının şahıs sayılmalarından almaktadır. Modern hukuk anlayışına göre her insan hukukî anlamda bir şahıs sayılır. Yani haklara ve borçlara ehildir. Roma Hukuku'nda ise özel hukuk bakımından bir insanın şahıs sayılabilmesi için üç şart gerekli idi: Hür olmak, Roma vatandaşı olmak, ve bir baba otoritesine tâbi olmamak, yani aile babası statüsünde bulunmak.[8]

Ancak aile içinde babanın mutlak hâkimiyetine tâbi olan kişilerin hepsi aynı statüye sahip değildiler. Örneğin, aile evlâtlarından kız ve erkek olanların, aileye, evlilikten sonra tesis edilen *manus* dolayısıyla girmiş olan kadınların, *mancipatio* ile aileye katılan hür kişilerin ve özellikle kölelerin hukukî durumları farklı idi.[9] *Peculium* müessesesi ile ilgisi bakımından bizi burada sadece kölelerin ve aile evlâtlarının[10] hukukî statüleri ilgilendirmektedir.

Roma Hukuku'nda, hür olmayan, Roma vatandaşı sayılmayan köleler, aile içinde, bir mal durumunda idiler; bir mal gibi alınıp satılabiliyorlar, alacak veya borç konusu olabiliyorlardı. Ancak, köleler düşünen ve irade sahibi canlı yaratıklar oldukları için başkalarıyla birtakım hukukî münasebetlere girişmeleri kaçınılmaz bir şeydi. Örneğin kölenin, bir kimsenin bir işini görmesi, bir malını çalması, ona bir zarar vermesi veya birisinden bir şey satın alması söz konusu olabiliyordu. Kölelerin işledikleri haksız fiiller dolayısıyla ortaya çıkan sorumluluk durumlarını bir yana bırakalım. Giriştikleri hukukî münasebetler dolayısıyla kölelerin iktisap ettikleri haklar doğrudan doğruya onların efendilerine ait sayılıyordu.[11] Ancak, bir köle giriştiği hukukî münasebet dolayısıyla

(8) UMUR, Z.: Roma Hukuku, Umumi Mefhumlar - Hakların Himayesi, İstanbul 1967, sh. 34 vd.

(9) JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 265; KASER, M.: Das Römische Privatrecht, c. I, München 1955, sh. 51 vd.; 98 vd.; 244 vd.

(10) 'Aile evlâdı' deyimi için bk. dn. 5

(11) VOLTERRA, E.: Istituzioni di Diritto Privato Romano, Roma 1961, sh. 54 vd.; 77 vd.; RADO, T.: Roma Hukuku Dersleri, Borçlar Hukuku, İstanbul 1967, sh. 178 vd.

efendisini borç altına sokamazdı. Kendisi ise sadece tabiî bir borç la yükümlü sayılırdı. Yani bu borç dolayısıyla dâva edilemezdi.[12]

Baba otoritesine tâbi olan aile evlâtları ise hukukî bakımdan hür ve Roma vatandaşı oldukları için kamu hukuku alanında hakları herhangi bir şekilde kısıtlanmamıştı. Özel hukuk bakımından ise baba otoritesine tâbi olduklarından, hiç değilse ilk zamanlarda, kölelerinkine yakın bir statüde idiler. Aile evlâtlarının iktisapları da aile babasına ait sayılıyordu.[13] Onlar da giriştikleri hukukî muamelelerle aile babasını borç altına sokamıyorlardı.[14] Kendileri ise, kölelerden farklı olarak, gerçi borç altına giriyorlardı ve bu borçlar dolayısıyla dâva edilebiliyorlardı. Ancak, bunları dava etmek üçüncü kişilere bir fayda sağlamıyordu. Çünkü aile evlâtlarının şahsî mamelekleri olmadığından aile evlâtları aleyhine açılan davalar sonunda elde edilecek mahkûmiyet kararlarının icra kabiliyeti yoktu.[15]

Görülüyor ki aile babası[16] sadece aileye dahil olan kişilerin kendileri üzerinde mutlak bir hâkimiyete sahip olmakla kalmıyor, aile mameleki üzerinde de tasarruf yetkisine sahip tek kişi oluyor,[17] bir başka deyişle aile fertlerine ait olması gereken mamelekin tümü fertlerin baba hâkimiyetine tâbi olmaları dolayısıyla bir bütün meydana getiriyordu. Böylece ekonomik ve hukukî alanda her türlü ilişkiler sadece aile babaları arasında söz konusu olabiliyordu. Önceleri tarıma dayanan Roma toplumunda[18] bu durum aile babası için bir zorluk doğurmuyordu. Çünkü geçimini tarım la sağlayan toplulukta aile babasının dış ilişkileri sınırlı idi. Ancak tarımsal ekonomiden ticarete dayanan ekonomiye geçiş, aile babasının aile dışındaki ilişkilerini artırmağa başladı. Aile babası

(12) Paul. D. 12.6.13

(13) Gaius: Ins. 2,86; Ulpianus: Tituli ex corpore Ulpiani, 19,18

(14) Gai. D. 50.17.133; JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 65

(15) ARANGIO - RUIZ, V.: Istituzioni di Diritto Romano, Napoli 1954 sh. 476; RADO, T.: age. sh. 179, ayr. bk. Gai D. 44.7.39

(16) 'Aile babası' deyimi '**pater familias**' karşılığı kullanılmaktadır.

(17) JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 64; Aile babasının aile mameleki üzerindeki hakkının ilk zamanlarda mülkiyet hakkı olmayıp sadece tasarruf yetkisi mahiyetinde olduğu, aile mameleki üzerindeki mülkiyet hakkının ailenin tümüne ait olduğu görüşü için bk. Gaius: Ins. 2,157; Paul. D. 28.2.11; ayr. bk. RABEL: ZSSt. 50, 326 vd.

(18) DE FRANCISCI, P.: Sintesi storica del Diritto Romano, Roma 1962, sh. 24 vd.

nın bu ilişkileri tek başına yürütmesi pratik yönden güçleşti.[19] Aile babası bu gibi ilişkilerini kendi adına yürütmek için aile dışındaki hür kişilerden de yararlanamıyordu. Çünkü Roma Hukuku'nda bugünkü anlamda doğrudan doğruya temsil müessesesi tanınmıyordu. Buna, aile babasının ekonomik imkânlarını, gerek aile evlâtlarının gerek kölelerinin faaliyeti ile genişletmek isteği de eklenince, aile babaları aile evlâtlarına ve kölelerine aile mamelekinin belli bir kısmı üzerinde sınırlı bir yetki tanımağa başladılar; Praetor da bu yetki dolayısıyla aile babasına karşı dava imkânı vererek onun sorumlu tutulabilmesini sağladı. Böylece *peculium* bir hukukî müessese olarak ortaya çıktı.[20]

Peculium'un hukukî bir kavram olarak ifade ettiği ilk anlam şu idi: Aile babasının veya efendinin aile evlâtlarına veya kölelerine yönetmek ve işletmek üzere aile mamelekinden ayırarak verdiği mallar veya ekonomik bir değer taşıyan haklar. Bu anlamda *peculium*'un muhtevası ve hukukî bakımdan düzenleniş tarzı aile evlâtları ve köleler için eşdi. Köleler bakımından söz konusu olan *peculium*'un mahiyeti ve hukukî düzenleniş tarzı, tarihî gelişim içinde pek az değişmiştir.[21] Oysa aile evâtları bakımından sürekli bir gelişim kaydeden '*peculium*' giderek aile evlâtlarının mamelek ehliyeti kazanmasına yol açmış ve aile mamelekinin parçalanmasında önemli bir rol oynamıştır.[22]

Önce gerek aile evlâtları gerek köleler için mahiyeti ve hukukî düzenleniş tarzı aynı olan *peculium*'u ele alalım. Buna doktrinde genellikle 'adi *peculium*' adı verilmektedir.[23]

Peculium'un konusu para, ticari bir işletme, bina, arazi, köle veya hayvan olabilir. Hattâ bazı hukukçulara göre maddî varlığı olmayan şeyler de, ekonomik değerleri olmak şartıyla, *peculium* olarak verilebilir.[24] Örneğin, aile babasının bir üçüncü kişiden olan alacağı *peculium*'un konusu olabilir.

---

(19) JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 266; KASER, M.: age. c. I, sh. 56 vd.

(20) MANDRY, G.: Über Begriff und Wesen des 'peculium', Tübingen 1869 sh. 2 vd.; Idem: Familiengüterrecht c. II, Tübingen 1876 sh. 22 vd.

(21) KASER, M.: age. c. II, München 1959, sh. 83 vd.

(22) KASER, M.: age. c. II, s. 152 vd.

(23) DI MARZO, S.: (çev. Z. UMUR) age. sh. 170 vd.

(24) R. E. XIX$_1$, 1937 sh. 13; karşı fik. von TUHR: Actio de in rem verso, 1895, sh. 267

Peculium'un tesisi şüphesiz aile babasının iznine bağlıdır.[25] Ancak aile babasının bu hususta iradesini açıkça belirtmesinin gerekip gerekmediği hususu söz konusu edilebilir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre İmparator Hadrianus zamanında aile babasının zımni iradesi de *peculium*'un tesisi için yeterli görülüyordu. Nitekim aile babasının veya efendinin, aile evlâdı veya kölenin iktisap ettiği malları onun elinden almaması ve kullamasına göz yumması, *peculium*'un tesisine izin verildiği şeklinde yorumlanıyordu.[26] Daha sonraları hâkimiyet altındaki kimselerin, aile babasının malları dolayısıyla[27] yaptıkları iktisapların *peculium* olarak tesisi için aile babasının sarih ve şekle bağlı bir irade izharı aranmağa başlandı.[28]

Peculium'un tahsisi, aile evlâdını veya köleyi mameleke ehil hale getirmemekteydi. Zira *peculium* olarak aile evlâdına veya köleye verilen şeyler aile mamelekinden ayrılmış sayılmıyordu.[29] Bunların mülkiyeti gene aile babasına aitti. Köle veya aile evlâdı *peculium* olarak kendilerine verilen şeyleri fiilen kullanabilirler, bunlardan yararlanabilirlerdi. Ancak bu malların hukuken zilyedi dahi sayılmazlardı. Bu mallar bakımından sadece vazülyet (= *detentor)* durumunda idiler.[30]

İlk zamanlarda aile evlâtları ve köleler *peculium*'un tahsisi (= *concessio*) ile *peculium*'a dahil mallar üzerinde tasarruf etmek yetkisini kazanıyorlardı. Bu malları satabiliyorlar,[31] kiraya verebiliyorlar, üzerlerinde bir aynî hak tesis edebiliyorlardı. Özetle bu malları serbestçe yönetebiliyor, işletebiliyorlardı. Ancak bu mallar üzerinde ivazsız muamelelerde bulunma yetkileri yoktur.[32] Örneğin,

---

(25) Ulp. D. 15.1.7.1; aile babasının bu iznine **'domini permissu'** denmektedir, bk. Paul. D. 41.2.5; MANDRY, G.: Begriff und Wesen, age, sh. 33 vd.; MICOLIER, G.: Pècule et Capacitè patrimoniale, Lyon 1932, sh. 233 vd.

(26) Ulp. D. 15.1.1.4; karş. Paul. D. 41.2.1.5, bu metin için bk. BESELER, G.: Beitraege zur Kritik der römischen Rechtsquellen, Heft IV, Tübingen 1920, sh. 63

(27) **'ex re patris'**, bk. VOLTERRA, E.: age. sh. 78 vd.

(28) **'concessio peculii'**, bk. KASER, M.: age. c. I, sh. 248

(29) Ulp. D. 15.1.5.4; ARANGIO-RUIZ, V.: age. sh. 476

(30) BONFANTE, P.: Corso di diritto Romano, c. I, Roma 1925-1933 sh. 142 vd.; MICOLLIER, G.: age. sh. 11-71

(31) Alf. D. 41.3.34; 44.1.14

(32) Ulp. D. 39.5.7. pr.

bunları başkalarına bağışlayamazlar, üzerlerinde ölüme bağlı tasarruflarda bulunamazlardı.[33]

Zamanla, *peculium*'un sadece tahsis edilmiş olmasının aile evlâtlarına ve kölelere, *peculium*'a dahil olan malları yönetme ve işletme yetkisini vermediği görüşü yerleşmeğe başladı.[34] Bunun için ayrıca özel bir yetkinin (*concessio administrationis*) verilmesi gerekli görüldü.[35] Bu görüş, belki de *peculium*'un zımnî olarak tesis edilebilmesi imkânının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlk zamanlarda özellikle rizikolu hukukî muamelelerde aranan bu yönetme yetkisinin,[36] sonraları *peculium*'la ilgili bütün muamelelerde gerekli kılındığını görüyoruz.[37]

Peculium'un miktarı aile evlâdı veya kölenin işletmesi ve yönetimi sonucu artabilirdi. Bu artışlar *peculium*'a dahil sayılır ve bunun için aile babasının veya efendinin özel izni aranmazdı.[38]

Peculium sahibi olan hâkimiyet altındaki kişilerin idare ve tasarruf sonucunda iktisap ettikleri her türlü hakların hukuken hâkimiyet hakkına sahip olan kimseye ait olacağı şüphesizdir.[39] Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi, *peculium*'a sahip olmak, aile evlâtları ve kölelerin hukukî durumlarında bir değişiklik yaratmıyordu. Bu sebeple *peculium* dolayısıyla üstlendikleri borçlar ba-

---

(33) Aile evlâtlarının ve kölelerin **peculium** olarak verilen mallar üzerindeki tasarruf yetkilerinin sınırları için bk.: Ulp. D. 39.5.7.3; Marcel. D. 42.8.12, ayr. bk. ALBERTARIO, E.: Studi di Diritto Romano, c. I, Milano 1933, sh. 150 vd.

(34) MICOLIER, G.: age. sh. 478 vd.

(35) Bu görüşün Klasik Çağa ait olmadığı fikri için bk. LONGO, G.: AG 100 (1928) sh. 184 vd.; Idem: B. I. D. R. 38 (1930) sh. 29 vd.; ALBERTARIO, E.: age. c. I, sh. 139 vd.; karşı fik. bk. KASER, M.: age. c. I, sh. 396 vd.

(36) Jul. D. 14.6.3.2; 15.1.37.1; Pomp. D. 23.3.24; 12.6.13 pr.

(37) R. E. XIX_1, 1937 sh. 14; Iustinianus zamanında, hakimiyet hakkına sahip olan kimse hakimiyeti altındaki kimseye sarih olarak **peculium**'un serbestçe idaresi yetkisini (**-libera administratio peculii-**) vermemişse, hakimiyet altındaki kimse **peculium**'a dahil mallar üzerinde tasarruf muameleleri ifa edememekte idi. bk. LONGO, G.: Il concetto classico e il concette giustinianeo di 'administratio peculii', AG, 1928, sh. 184 vd.; ALBERTARIO, E.: 'Libera administratio peculii', age. c. I, sh. 139 vd.

(38) **'Animus peculii'**; Ancak **peculium**'a dahil malların aile babası veya efendi tarafından artırılmasında bunların sarih iradeleri aranıyordu. bk. R. E. XIX_1, 1937 sh. 14

(39) KASER, M.: age. c. I, sh. 247, 294 vd.

kımından sorumlulukları bir özellik göstermiyordu. Öte yandan hukuken mamelekine dahil olmakta devam eden *peculium*'un işletilmesi sonucu kazanç sağlayan aile babası veya efendinin, *peculium* dolayısıyla sorumluluk altına girmesi hakkaniyete uygun görülüyordu. Praetor, bu düşünce ile aile babası veya efendinin *peculium* dolayısıyla sorumlu tutulabilmesi imkânını yeni bir dava tanıyarak sağladı. Praetor aile babasının ve efendinin bu sorumluluğunu sadece miktar bakımından sınırladı. Yani hâkimiyet hakkına sahip olan kimse, *peculium* verdiği hâkimiyeti altındaki kimsenin borçlarından *peculium*'a dahil olan mallarıyla değil bütün mamelekiyle, ancak sadece *peculium*'un o andaki değeri kadar sorumlu idi. Yani sorumluluğu miktar bakımından sınırlı idi. Praetor'un aile babası ve efendiye yüklediği sorumluluk hâkimiyet altında bulunan kimsenin sadece *peculium*'a dahil mallarla ilgili borçlarına inhisar etmiyordu.[40] Bu sorumluluk, malların değeriyle sınırlandırılmış genel bir sorumluluktu.[41] Yani aile babası veya efendi *peculium* verdiği aile evlâdı veya kölenin her türlü borcundan *peculium* miktarınca sorumlu idi.

Görüldüğü gibi, aile babasının veya efendinin aile evlâdına veya kölesine verdiği *peculium* ancak bunların üçüncü kişilerle olan hukukî ilişkilerinde bir önem ve değer taşımaktadır.[42] Çünkü hâkimiyet hakkına sahip olan kimse ile onun hâkimiyetine tabi olan kimseler arasındaki alacaklılık ve borçluluk ilişkileri hukuk bakımından bir değer taşımıyordu. *Peculium*'un tesis edilmiş olması bu durumu değiştirmiyordu. Ancak, hâkimiyet hakkına sahip olan kimse ile hâkimiyet altında bulunan kimse arasındaki alacaklılık ve borçluluk ilişkileri, hâkimiyet hakkına sahip olan kimsenin *peculium* dolayısıyla üçüncü kişiler karşısında sorumluluğu söz konusu olduğunda bir değer kazanıyordu. Böyle bir durumda, aile babası veya efendinin aile evlâdı veya köleden bir alacağı varsa[43] bu alacak tutarı *peculium*'un değerinden indiriliyordu.[44] Buna karşılık, aile evlâdı veya kölenin aile babası veya efendiden olan ala-

(40) R. E. XIX_1, 1937 sh. 14 karşı fik. bk. MICOLIER, G.: age. sh. 644 vd.; krş. KASER, M.: ZSSt. 54 (1934), sh. 401

(41) JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 266 vd.; KASER, M.: age. c. I, sh. 183

(42) AYİTER, K.: age. sh. 59; VOLTERRA, E.: age. sh. 55

(43) JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 266 vd.

(44) Ancak aile babası veya efendi suiniyetli davranmışsa durum değişiyordu. Gaius: Ins. 4,73; Ulp. D. 15.1.5.4.; 15.1.5.21 pr. ayr. bk. KASER, M.: RIDA 2 (1949) sh. 528 vd.

cakları[45] *peculium*'un değerine ekleniyordu. Böylece tesbit edilen peculium miktarı hâkimiyet hakkına sahip olan kimsenin üçüncü şahıslara karşı olan sorumluluğunun ölçüsünü gösteriyordu.[46]

Aile evlâdı veya kölenin borçları dolayısıyla *peculium* veren aile babası veya efendiye karşı açılan ve '*Actio de peculio*' adı verilen bu davada aile babası veya efendinin sorumluluk miktarının nasıl hesaplandığını bir örnek üzerinde somut olarak görelim:[47]

Bir köleye efendisi tarafından *peculium* olarak 30 000 sesterz değerinde olan bir çiftlik veriliyor. Köle efendisinin 10 000 sesterz tutarındaki bir borcunu ödüyor. Efendi ise kölesinin yıkılmağa yüz tutan evini 15 000 sesterze tamir ettiriyor. Köle, A'ya 15 000 ve B'ye 20 000 sesterz borçlanıyor.

Peculium dolayısıyla efendinin, kölenin alacaklıları olan A ve B karşısındaki sorumluluğunun tutarı şöyle hesaplanıyordu:

Aktif:

Peculium + kölenin efendiden olan alacağı
30 000 + 10 000 = 40 000 sesterz

Pasif:

Efendinin köleden olan alacakları

15 000	15 000
Efendinin *peculium* dolayısıyla sorumluluğu	25 000

Bu durumda efendi kölenin alacaklıları A ve B'ye müracaat sırasına göre *peculium* miktarınca ödemede bulunur. Burada alacaklılardan efendiye ilk baş vuran daha iyi durumdadır.[48] İlk ola-

(45) Yani aile babası veya efendi, aile evlâdı veya köleden geri vermek niyeti ile almışsa, bk. Ulp. D. 15.1.7.6

(46) VOLTERRA, E.: age. sh. 55, 78; Hakimiyet hakkına sahip olan kimse ile hakimiyete tâbi olan kimse arasındaki ekonomik ilişkilerin **peculium** dolayısıyla borç ve alacak olarak dikkate alınması, doktrinde bu ilişkilerin 'tabii borç' olarak kabul edilmesine yol açmıştır. bk. KASER, M.: age. c. I, sh. 183

(47) MICOLIER, G.: age. sh. 401 vd.; LONGO, G.: Appunti critici in tema di peculio S. D. H. I. 1 (1935) sh. 392; BESELER, G.: ZSSt. 50 (1930) sh. 40 vd.; GRADENWITZ, O.: Zwei Bemerkungen zur 'actio de peculio' ZSSt. 27 (1906) sh. 228 vd.; SOLAZZI; B. I. D. R. 17 (1905) sh. 208 vd.; 18 (1906) sh. 228 vd.; 20 (1908) sh. 5 vd.

(48) Gai. D. 15.1.10; '**in actione de peculio occupantis melior est condicio**'

rak müracaat eden veya *actio de peculio*'yu ilk olarak açan A ise, alacağının tutarı olan 15 000'i tam olarak alır. B ise daha sonra dava açtığından 20 000 sesterz tutarındaki alacağına karşılık 10 000 sesterz'le yetinmek zorunda kalır. *Actio de peculio*'yu ilk olarak B açmış ise, bu durumda alacağının tamamı olan 20 000 i alır; sonradan müracaat eden A, 15 000 sesterz'lik alacağına karşılık sadece 5 000 alabilir. Çünkü *peculium* veren efendinin sorumluluğu *peculium*'un *actio de peculio*'nun açıldığı andaki[49] değeri ile sınırlıdır. Efendinin bundan fazlası için bir sorumluluğu olmadığı gibi, efendi sorumlu olduğu miktarı da kölenin alacaklıları arasında alacakları oranında bölüştürmek zorunda da değildir.[50]

Praetor'un *peculium* dolayısıyla, özel bir durum için tanıdığı bir başka davada bunun bir istisnası ile karşılaşıyoruz. '*Actio tributoria*' adı verilen bu dava, hakimiyete tabi olan kimsenin kendisine verilen *peculium*'u ticari bir işte, bir teşebbüste kullanması halinde söz konusu olur.[51] Yani bu dava, *actio de peculio*'nun özel bir şeklidir. *Peculium* olarak verilen mallarla ticari faaliyette bulunan aile evlâdı veya köle aciz durumuna düşmüşse, yani *peculium*'un değerini aşan miktarda borçlanmışsa,[52] aile babası veya efendi gene sadece *peculium* miktarınca sorumlu tutulabilir. Ancak bu miktarı alacaklılar arasında alacakları oranında bölüştürmek zorundadır.[53] Ayrıca kendi şahsi alacaklarını da önceden *peculium* miktarından indiremeyip, sadece bu bölüştürmede kendi payına düşen hisse ile yetinmesi gerekir.[54] Eğer alacaklılardan biri, bölüştürmenin doğru olmadığına, örneğin, kendisine hile ile hakkından daha az hisse ayrıldığına inanırsa, bölüştürmeyi yapmış olan aile babası veya efendi aleyhine *actio tributoria*'yı açarak zararının tazminini isteyebilir.[55]

Peculium'a dayanan *actio de peculio*'nun yanında Praetor aile evlâdı veya kölenin alacaklılarına, aile babası veya aleyhine açılabi-

(49) JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 267

(50) KASER, M.: age. c. I, sh. 506 vd.; VOLTERRA, E.: age. sh. 55

(51) I. 4.7.3; Gaius: Ins. 4, 72

(52) Ulp. D. 14.4.5.5

(53) DI MARZO, S.: age. sh. 174; ayr. bk. Gaius: Ins. 4, 72; I. 4,7,3; LENEL, O.: Edictum Perpetuum, Leipzig 1927, sh. 270 vd.

(54) Ulp. D. 14.4.5.4

(55) Gaius: Ins. 4, 72; 74a; I. 4.7.3; Ulp. D. 14.4.5.19; Paul. D. 14.4.6; LENEL, O.: Ed. perp. § 103, sh. 270 vd.

lecek bir başka dava daha tanımıştır.[56] Bu dava *'actio de in rem verso'* adını taşır. Kölenin veya aile evlâdının yaptığı hukuki muameleler sonucunda aile babası veya efendinin mamelekinde bir artış olmuşsa,[57] aile babası veya efendi bu artış oranında bu muamelerden doğan borçlardan sorumlu tutulur. Burada aile reisinin sorumluluğunun ölçüsü mamelekindeki artıştır. Bu artış *peculium*'un değerini aşıyorsa, aile babası veya efendi aleyhine *actio de peculio* yerine *actio de in rem verso*'yu açmanın aile evlâdının veya kölenin alacaklarının menfaatlerine daha uygun düşeceği şüphesizdir.[58] Durumu bir örnekle açıklayalım :

20 000 sesterz değerinde bir *peculium*'a sahip olan bir aile evlâdı, bir üçüncü kişiden ödünç alarak aile babasının 30 000 sesterz'lik bir borcunu ödüyor. Alacaklı bu durumda aile babasına karşı *actio de in rem verso*'yu açarak 30 000'nin tamamını elde edebilir. Çünkü aile babasının mamelekinde 30 000 sesterz'lik bir artış olmuştur. Oysa kendisine bu imkân sağlanmamış olsaydı *actio de peculio* ile sadece 20 000 elde edebilecekti.

Actio de peculio, peculium'un ortadan kalkmasından sonraki bir yıllık süre içinde de aile babası veya efendi aleyhine açılabilir.[59]

Aile babasının veya efendinin kendi rızası ile verdiği *peculium*'u her zaman geri alabileceğinden şüphe edilemez. Zaten *peculium* olarak verilen bu mallar hukuken aile babasının veya efendinin mamelekinden çıkmamıştır. Ancak aile babasının veya efendinin verdiği *peculium*'u haklı bir sebep olmaksızın geri alması hali toplumda hoş karşılanmıyordu.[60]

---

(56) RADO, T. : age. sh. 181 vd.; LENEL, O. : Ed. perp. sh. 276-279; ayr. bk. Gaius : Ins. 4, 72a-74a; I. 4.7.4; bunun bir özel dava mahiyetinde (**'actio'**) olmayıp **'actio de peculio'**dan sadece farklı bir **'condemnatio'** ihtiva etmesiyle ayrıldığı görüşü için bk. JÖRS, P. - KUNKEL, W. : age. sh. 267 dn. 7

(57) Bununla kastedilen aile babası veya efendinin üzerinde tasarruf yetkisine de münhasıran sahip olduğu mamelekinin, aktifin çoğalması veya pasifin azalması şeklinde değerce artmasıdır; Gaius : Ins. 4, 72a; Paulus : Sent. 2, 9; '...vel si quid in rem N^{i}. N^{i}. inde versum est.' bk. LENEL, O. : Ed. perp. sh. 282

(58) Gaius : 7, 72a; Ulp. D. 15.3.3.2; NIEDERLAENDER : Bereicherungshaftung, 1953, sh. 37 vd.; v. TUHR : age. sh. 267 vd.

(59) **'Actio annalis de peculio'** bk. Ulp. D. 15.2.1 pr.; LENEL, O. : Ed. perp. sh. 227, 282 vd.; JÖRS, P. - KUNKEL, W. : age. sh. 267

(60) **'Ademptio peculii'** Pomp. D. 15.1.4. pr.; Marc. D. 15.1.40.1; LONGO, G. : AG 16 (1928) sh. 148 vd.; Idem : B. I. D. R. 38 (1930) sh. 29 vd.; ALBERTARIO, E. : age. sh. 139 vd.

Hakimiyet altında bulunan kimsenin ölümü, kölenin azadedilmesi, aile evlâdının *emancipatio* ile aile hakimiyetinden çıkarılması hallerinde de *peculium* sona erer.[61]

Aile babasının veya efendinin ölümü halinde *peculium* aile babasının veya efendinin mamelekinde kalır ve onun mirasçılarına geçer. Aile evlâdına veya köleye geçmesi söz konusu değildir. Ancak genellikle *peculium* aile babası veya efendi tarafından aile evlâdına veya köleye muayyen mal vasiyeti olarak bırakılmaktaydı.[62]

Daha önce de belirtildiği gibi *peculium*'un hukuki mahiyeti tarihî gelişim içinde köle bakımından pek az değişmiştir. Oysa aile evlâdı bakımından *peculium* kavramı genişlemiş ve farklı hukuki mahiyette yeni *peculium* nev'ileri ortaya çıkmıştır. Bu yoldan zamanla aile evlâtları hemen hemen tamamen mameleke ehil hale gelmişlerdir.[63]

Buraya kadar mahiyetini açıkladığımız *peculium*, ekonomik ve hukuki bakımdan bir bütün olan ailenin bu bütünlüğünü parçalamıyordu. *Peculium*'un ortaya çıkış nedenlerini incelerken gördüğümüz gibi, aile babası veya efendinin *peculium* tesisinde güttüğü amaç aile evlâtlarını ve kölelerini ekonomik faaliyetlerine iştirak ettirebilmek ve bu yoldan gelirini artırmaktı. *Peculium* dolayısıyla kazanılan bütün haklar aile babasının veya efendinin mamelekinde kalıyordu. Çünkü *peculium* olarak verilen mallar hukuki bakımdan aile mamelekinin bir parçası olmakta devam ediyordu. Roma toplumunun, Cumhuriyetten imparatorluk devrine doğru gidişte ziraatle uğraşan bir topluluktan, hayatını ticaretle kazanan bir topluluğa dönüşmesi sonucu hareketlilik kazandığını görüyoruz. Bu ekonomik ve toplumsal gelişme Roma ailesinin yaşama şartlarını da tamamen değiştirmiştir. Yeni düzen, aile evlâtlarını aile babalarının bulunduğu şehirlerden başkalarına göç etmeğe zorlayınca, *peculium*, aile evlâtlarının yararı düşünülerek verilmeğe başlandı.[64] Ancak *peculium*'un yukarda açıkladığımız hukuki düzenleniş şekli bu yeni duruma uymuyordu. Bir şehirde yerleşmiş *peculium* sahibi bir aile evlâdının borçları için, başka bir şehirde bulunan

(61) VOLTERRA, E.: age. sh. 55, 78 vd.
(62) Paul. D. 33.8.1-3; Pap. Vat. 261; Öte yandan efendi, gerek hayatta gerek ölüme bağlı bir tasarrufla azat ettiği kölesine **peculium**'un mülkiyetini devretmekte idi. Frag. Vat. 261
(63) ARANGIO-RUIZ, V.: age. sh. 58, 66
(64) AYİTER, K.: age. sh. 58 vd.

aile babası aleyhine *peculium* dolayısıyla dava açılması zorunluluğu bu uyma güçlüğünü göstermeğe yeter. Yeni şartlar aile evlâtlarının bağımsız bir mameleke sahip olmalarını zorunlu kılıyordu. Öte yandan birtakım siyasi nedenler de *peculium*'un yeni ihtiyaçları karşılayacak değişik şekillerinin ortaya çıkmasını çabuklaştırdı.[65]

Yukarda mahiyetini açıkladığımız *peculium*'dan farklı yapıda yeni bir *peculium* çeşiti ilk olarak Augustus zamanında görülür.[66] İmparator Augustus, aile evlâtlarına, askerlik görevleri sırasında ücret veya ganimet olarak iktisap ettikleri malları şahsî malları olarak muhafaza etmek[67] hakkını tanıdı. Bu mallara '*peculium castrense*' (= Ordugâh *peculium*)u adı verildi.[68] Augustus'un, bu imkânı asker sınıfını imtiyazlı kılmak için verdiği söylenmektedir.[69] Bazı hukukçulara göre ise bu tip *peculium*, savaşta elde edilen ganimetin gerekirse satılıp taşınması kolay olan paraya çevrilmesini sağlayabilmek amacıyla yaratılmıştır.[70] Oysa burada söz konusu olan, mallar üzerinde fiilen tasarruf edebilmek yetkisi değildir. *Peculium castrense*'yi teşkil eden malların mülkiyeti aile evlâtlarına aitti. Aile evlâdı statüsündeki askerler bu mallar üzerinde diledikleri gibi tasarrufta bulunabiliyorlardı;[71] bu malları bağışlayabiliyorlar, bunlar üzerinde ölüme bağlı tasarruflarda bulunabiliyorlardı.[72] Aile babası bu malları aile evlâtlarının elinden alamıyordu. *Peculium castrense*'nin eski *peculium*'a benzeyen tek yanı, aile evlâdının vasiyetname bırakmadan ölmesi halinde *peculium*'un aile babasına geçmesidir. Yani bu durumda aile evlâdının savaşta elde ettiklerinden meydana

(65) JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 291; KOSCHAKER, P.: (çev. AYİTER, K.) Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları, İstanbul 1961, sh. 288 vd.

(66) TROUILLIER: Des divers pècules des fils de famille, Paris 1856, FITTING, H.: Das castrense peculium, Halle 1871; KASER, M.: age. c. I, sh. 228; bk. ayr. I. 2.12, pr.

(67) Bu mallar üzerinde önceleri sadece ölüme bağlı tasarruflarda bulunmak yetkisi tanındı. Zamanla bu yetki genişletildi. Ulp. D. 14.6.2; Marc. D. 38.2.22; Pap. D. 49.17.15.3; bk. ayr. VOLTERRA, E.: age. sh. 78

(68) LA ROSA: I peculii speciali in diritto romano, 1953; ALBERTARIO, E.: Appunti sul peculio castrense, age. c. I, sh. 150 vd.; GUARINO: L'oggetto del 'castrense peculium', B. I. D. R. 48 (1941), sh. 41 vd. CAGNAT, R.: Peculium castrense, DS 4,1 sh. 367 vd.

(69) KASER, M.: age. c. II sh. 151 vd.

(70) AYİTER, K.: age. sh. 58 vd.

(71) Ulp. 20.10; D. 49.17

(72) bk. dn. 67

gelen mameleki kanuni tevarüse göre kendi mirasçılarına kalmayıp tüm olarak aile babasına geçiyordu. Bu geçiş miras hukukuna *(= iure hereditatis)* değil, *peculium* hukukuna *(= iure peculii)* göre oluyordu.[73] Bu durum aile babasının ölen evlâdının borçlarından ötürü sorumluluğunun derecesi bakımından önemlidir.[74]

Bu istisnai durum dışında, klasik hukuk çağında ve klasikten sonraki çağda ilmi içtihatlar bu *peculium*'u her bakımdan aile evlâtlarına ait bağımsız bir mamelek olarak geliştirmişlerdir.[75] Iustinianus bu gelişmeyi tamamlamıştır. Bu imparator, 118 numaralı *Novella*'sı ile *peculium castrense*'nin aile evlâdının ölümünde, aile babasına kalmayıp aile evlâdının kanuni mirasçılarına intikal edeceğini hükme bağlamıştır.[76]

İmparator Hadrianus, *peculium castrense*'ye sahip olmak hakkını emekli askerlere de tanıdı.[77]

Severus'lar devrinde ise askerlik mesleğine girerken aile evlâtlarına verilen hediyeler,[78] bir asker arkadaşın bıraktığı miras ve aile evlâdına karısından kalan miras[79]ta *peculium castrense*'ye dahil sayılmaya başlandı.[80]

Constantinus'tan itibaren imparator emirnameleri ile aile evlâtlarının mamelek bakımından bağımsızlıkları daha da genişletil-

(73) Ulp. D. 49.17.2; Bu malların aile evlâdının ölümünde babaya **'ius peculii'** ye istinaden geçmesini hukuken açıklamak zordur. Çünkü bu mallar evlâda baba tarafından verilmiyordu. Yani bu **peculium** baba tarafından tesis edilmemişti. D. 49.17.15; C. 12.36.3; Burada, **peculium'**un, değişen muhtevasını karşılamayan eski bir kuralının uygulanmasını yarattığı bir güçlüğü görüyoruz. Nitekim Romalı Hukukçular da bu durumu açıklamakta güçlük çekmişlerdir. bk. Marc. D. 49.17.9 pr.; Paul. D. 29.2.90.1

(74) Aile babası ölen aile evlâdının **peculium'**un değerini aşan borçlarından sorumlu değildir. bk. VOLTERRA, E.: age. sh. 78 vd.

(75) C. 12.36; Aile evlâtları bu **peculium'**a giren mallar dolayısıyla kendi aile babaları ile dahi hukukî muamelelere girişebilirlerdi. bk. DI MARZO, S.: age. sh. 171; VOLTERRA, E.: age. sh. 78

(76) M. S. 543 yılında; bk. ayr. I. 2.12 pr.

(77) I. 2.12 pr. bk. ayr. VOLTERRA, E.: age. sh. 78

(78) İmparator Septimius Severus ve Caracalla'nın **constitutio**'ları ile.

(79) Pap. D. 49.17.13; bk. ayr. WOLFF: SZ 53 (1933) sh. 366 vd.

(80) ALBERTARIO, E.: age. c. I sh. 172 vd. da bu gelişmelerin Iustinianus zamanına ait olduğunu ileri sürüyor. karşı fik. WOLFF: agm. sh. 366 vd.; JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 292

di.[81] Aile evâtlarının gerek devlet hizmetlerinden elde ettikleri gelirler, gerek bu hizmetleri dolayısıyla kendilerine imparatorlar tarafından yapılan bağışlar, gerek avukatlık, doktorluk gibi serbest mesleklerden sağladıkları kazançlar, gerekse rahip olarak çeşitli şekillerde elde ettikleri mallar da '*peculium castrense*' hükümlerine tabi kılındı. Bunlara '*peculium quasi castrense*' denmesi muhtemelen Iustinianus zamanında olmuştur.[82] İmparatorluğun ikinci yarısından itibaren Roma'da devlet memuru sayısı çok artmıştı. Roma imparatorluğu bir memur devleti haline gelmiş, eskiden devlet hizmeti sayılmayan birçok görevler kamu görevleri kategorisine girmişti. Bütün bu memurların kazançları üzerinde, aile evlâdı statüsünde bulunmalarına rağmen, serbestçe tasarruf edebilme imkânları *peculium quasi castrense* yolu ile sağlandı.

Gene, 319 yılında imparator Constantinus'un çıkardığı yeni bir emirname, aile evlâtlarının mamelek bakımından daha bağımsız bir hale gelmelerine yardım etmiştir.[83] Bu emirname ile ananın kanuni miras olarak veya vasiyetname yoluyla aile evlâdına bıraktığı malları (*Bona materna* = ana malları), hukuki bakımdan babanın mülkiyetine geçmekle birlikte,[84] aile babasının bu malları satması yasaklandı. Ayrıca bu malların babanın ölümünde aynen aile evlâtlarına intikali gerekiyordu.[85]

Bu hukuki tanzim şekli sonraları, ana tarafından bütün usullerin aile evlâtlarına bıraktıkları miraslara, muayyen mal vasiyetlerine, yaptıkları bağışlara,[86] evlenme yoluyla aile evlâtları tarafından iktisap edilen mallara ve nişan hediyelerine de uygulandı.[87] Bütün bu mallar üzerinde aile babasının 'mülkiyet hakkı' olarak isimlendirilen hak öylesine kısıtlanmıştı ki gerçek bir 'intifa ve idare hakkı'ndan öteye gitmiyordu. Nitekim Iustinianus zamanında artık aile evlâtları bu malların gerçek sahibi olarak görülmeğe başladı-

(81) C. Th. 1.34.2 (yıl 422) - C. 1.51.7; C. Th. 2.10.6 (yıl 422) - C. 2.7.4; C. 12,36 (37) 6 (yıl 444); C. 2.7.14 (yıl 469); C. 1.3.33 (34) (yıl 472); C. 12.16.5 (yıl 497-499); C. 6.61.7 (yıl 530)

(82) ARCHI : In tema di peculio quasi castrense, Studi in Onore di E. Besta, c. I, sh. 119 vd.; VOLTERRA, E. : age. sh. 79

(83) JÖRS, P. - KUNKEL, W. : age. sh. 292; VOLTERRA, E. : age. sh. 79

(84) C. Th. 8.18.1 (yıl 319) - C. 6.60.1

(85) C. Th. 8.18.1.2 - C. 6.60.1 pr.; ayr. bk. JÖRS, P. - KUNKEL, W. : age. sh. 292; KASER, M. : age. c. I sh. 229

(86) C. Th. 8.18.6 (yıl 379); C. Th. 8.18.7 - C. 6.60.2 (yıl 395); C. Th. 8.18.9 - C. 6.60.3

(87) C. Th. 8.19.1 (yıl 426) - C. 6.61.1-2; karş. C. 6.61.3-4-5 (yıl 473)

lar. Aile babasının bu mallar üzerindeki hakkı ise artık sadece bir intifa hakkı olarak isimlendirildi.[88]

Öte yandan, Iustinianus zamanında aile evlâtlarının artık sadece baba malından veya baba tarafından sağlanan vasıtalarla[89] iktisap etmiş olduğu malların '*peculium profecticium*'[90] adı altında eski *peculium* hükümlerine tabi tutulduklarını görüyoruz.[91] Bunlar dışında aile evlâdının başka herhangibir şekilde, yani bizzat kendi emeği ile veya aile babasından başka kimselerin yardımıyla[92] iktisap ettiği herşeyin aile babasına intifa hakkı saklı kalmak üzere aile evlâdının mülkiyetinde kalması imkânı sağlandı.[93] Bu mallara '*peculium adventicium*' adı verildi.[94]

Bazı durumlarda ise babanın bu intifa ve idare hakkının da mevcut olmadığını görüyoruz. Babanın üzerinde intifa hakkını dahi haiz olmadığı bu *peculium adventicium*'a '*irregulare*' denmekteydi.[95] Böyle bir *peculium*, aile babasının muhalefetine rağmen aile evlâdı tarafından iktisap edilen miras, muayyen mal vasiyeti veya aile babasının yararlanmaması kaydıyla evlâda yapılan bağış[96] gibi hallerde söz konusu oluyordu.[97]

Böylece Iustinianus zamanında üç tip *peculium*'la karşılaşıyoruz :

1 — Adi *peculium* hükümlerine tabi olmakta devam eden *peculium profecticium*, yani babanın verdiği mallar veya babanın malları ile yapılan iktisaplar.

2 — *Peculium adventicium*, yani aile evlâdının aile babası dışında herhangi bir kimsenin yardımıyla ya da kendi emeği ile iktisap ettiği mallar; bu mallar üzerinde aile babasının sadece idare ve intifa hakkı vardır. Bu durum-

(88) C. 6.60.2 karş. C. Th. 8.18.7
(89) **'ex re vel ex substantia patris'**
(90) **'a patre proficiscitur'**
(91) C. 5.61; Nov. 117, 118.2, 134.11
(92) **'ex alia causa'**
(93) **'bona adventicia'** bk. I. 2.9.1; C. 6.61. 6
(94) JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 292; KASER, M.: age. c. I sh. 229; Bu ismin Ortaçağ hukukçuları tarafından verildiği görüşü için bk. VOLTERRA, E.: age. sh. 79
(95) **'peculium adventicium extraordinarium'** bk. VOLTERRA, E.: age. sh. 726
(96) Nov. 117.1. c. 1
(97) Nov. 118.2; VOLTERRA, E.: age. sh. 79

la, bugünkü hukukumuzda velâyet altındaki çocukların malları üzerinde ana babanın intifa hakkı sahibi olması arasında bir paralellik kurulabilir.

3 — *Peculium adventicium irregulare;* bu *peculium*'a giren mallar, kayıtsız şartsız aile evlâdının mülkiyetinde idiler. Aile evlâtları bu mallar üzerinde her türlü tasarrufta bulunabiliyorlardı. Hatta bu mallar dolayısıyla kendi aile babaları ile dahi Ius Civile'ye göre muteber sayılan borç ilişkilerine girişebiliyorlardı.[98]

Bu yeni *peculium* çeşitleri sayesinde aile evlâtlarının mamelek haklarına sahip olduklarını ve bazı kısıtlamalar ve özel hukuki sonuçlarına rağmen kendi aile babaları ile dahi mamelek ilişkilerine girişebildiklerini görüyoruz.

Özetle, aile babalarının ekonomik kaygılarından ve tarımdan ticarete geçişin yarattığı hukuki zorluklara bir çözüm yolu olarak, tamamiyle pratik amaçlarla ortaya çıkan *peculium* müessesesi, uzun ve sürekli bir gelişim sonucunda doğuşundaki amacı aşmış ve Roma Hukuku'nda çok önemli değişiklikler yaratmıştır. *Peculium* yoluyla aile evlâtlarının kazandıkları mamelek ehliyeti aile mamelekinin parçalanmasında ve bu yoldan eski Roma ailesinin çözülmesinde rol oynamıştır. Burada oldukça ilgi çekici bir durumla karşılaşıyoruz. Bir yandan baba hakimiyetine dayanan ailenin büyümesinin yarattığı bir arada yaşama ve barınma güçlükleri, öte yandan siyasi ve ekonomik gelişme sonucu aile evlâtlarının baba evlerini terketmelerinin sebep olduğu çözülme, *peculium* müessesesi yaratmış ve geliştirmiştir. Öte yandan ise *peculium*'un aile evlâtlarına kazandırdığı ekonomik bağımsızlık ailenin çözülmesini hızlandırmıştır. *Peculium*'un Roma Hukuku'na getirdiği diğer bir önemli değişiklik te aile evlâtlarına mamelek ehliyeti sağlamak suretiyle kişisel mülkiyet kavramını geliştirmesidir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi aile mameleki bir kül olarak ailenin tümüne ait sayılıyor, bu mamelek üzerinde tasarruf edebilmek yetkisi ise aile babalarının inhisarında görülüyordu.[99]

(98) JÖRS, P. - KUNKEL, W.: age. sh. 293
(99) bk. dn. 17